

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 37.091.2(477)

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В ТРУДОВІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ 20-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Великдан Ю.В., Марков Д.Ф.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди

На становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-і роки ХХ століття безпосередньо впливали суспільно-політичні процеси того періоду. Без вивчення та аналізу яких не можна відтворити цілісну історичну картину. У статті розглянуто основні організаційні моменти навчального процесу в трудовій школі під час правління Наркомос УСРР.

Ключові слова: порадник по соціальному вихованню дітей, трудова школа, Г. Гринько, соціальне виховання, Наркомос УСРР.

Постановка проблеми. Нова система освіти, що розпочала формуватися після громадянської війни в УСРР у 20-і роки, ставила перед школою нові завдання, бо саме в ті роки в боротьбі за новий суспільний лад величезна роль належить школі і вчителю. Отже, завдання школи полягало в тому, щоб озброювати учнів міцними знаннями основ наук, виробити у них цілісний матеріалістичний світогляд, виховувати їх у дусі комуністичної моралі, підготувати до життя та до праці. Саме цих і займався Наркомос УСРР, що своїми діями та рішеннями в різний період постійно змінював хід процесу навчання в школах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велику роль у вивченні проблеми розвитку освіти надала спадщина видатних українських та російських педагогів Г. Сковороди, К. Ушинського, А. Макаренка, В. Сухомлинського та ін.

Аналіз історико-педагогічних досліджень дозволяє стверджувати, що різні аспекти освітніх проблем у 20-х роках ХХ століття знайшли відображення в працях таких науковців як В. Липинського, Т. Васюковича, Л. Березівської, та ін. У їх дослідженнях розкриваються проблеми загального шкільництва, розбудови національної освіти, ідеї української національної школи, та реформування шкільної освіти України.

Мета статті – розглянути та проаналізувати особливості організації навчального процесу у трудовій школі України на початку 20-х років ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Нову українську систему освіти більшовики намагалися будувати за російським зразком. Беручи за основу «Положення про єдину трудову школу», що діяло в Радянській Росії, вони прийняли у травні 1919 р. «Положення про єдину трудову школу УСРР», яке складається з п'яти розділів, а саме:

I розділ – «Загальне положення про єдину трудову школу» (замість початкових, вищих початкових шкіл, гімназій, та інших типів початкової і середньої шкіл створюється єдина трудова школа; всі школи різних відомств переходять у підпорядкування Наркомосу; обов'язкове навчання запроваджується негайно, зокрема для

неписьменних дітей, які за віком не можуть бути прийняті до школи загального типу; організуються позашкільні заняття при єдиній школі; вводиться спільне навчання; викладання релігії та виконання обрядів культу не допускаються; наведені положення поширюються і на приватні школи);

II розділ – «Основні принципи шкільної праці» (праця в школі має бути творчою, радісною, вільною від примусу, планомірною та соціально організованою; навчання має загальноосвітній політехнічний характер; помітне місце в школі відводиться фізичному та естетичному вихованню);

III розділ – «Основні принципи самоуправління єдиної трудової школи» (у даному розділі визначитися підвалини внутрішнього управління школою – це «збудована на підставі самоуправління трудова громада», до складу якої входять учні школи та члени педагогічної ради, тобто всі шкільні працівники);

IV розділ – «Порядок і умови шкільної праці» (даний розділ декларує організаційні засади функціонування трудової школи: школа працює протягом 7 днів, з яких один – вільний від занять для екскурсій, вистав тощо; домашні завдання, іспити скасовуються; обов'язковими мають стати гарячі сніданки; діти повинні перебувати під наглядом лікаря; кожній школі виділяється вільна від забудівлі земельна ділянка та інше);

V розділ – «Шкільні працівники» (розділ регламентує статус шкільних працівників, зокрема директора, учителів ін.).

При цьому, все ж таки були певні відмінності між системами освіти України та Росії, а саме:

– в Росії школа була політехнічною, а в Україні всі навчально-виховні заклади, поєднуючись з виробництвом, утворювали єдину систему професійної освіти;

– в Росії єдина трудова школа була дев'ятирічною, а в Україні – семирічною;

– в радянській Росії технікум був підготовчою ланкою до інституту, а в Україні – інститути і технікуми вважалися рівноправними вищими навчальними закладами, з тією різницею, що технікум мав своїм завданням випускали вузь-

ких фахівців-інструкторів, а інститути – висококваліфікованих спеціалістів-практиків.

Ці, та інші відмінності збереглися до 1930 року, що і свідчить про повну незалежність української освітньої політики [10].

У липні 1920 р. Наркомос УРСР видав «Декларацію про соціальне виховання дітей». У ній визначалися основні принципи політики Радянської України у галузі освіти і виховання підростаючого покоління. «Декларація» вказувала на необхідність виховання дітей в дусі комунізму, трудового виховання, поєднання навчання і виховання у єдиному процесі. Спираючись на ідею про виховання дитини відповідно до її психофізіологічних особливостей, марксистську позицію про розпад сім'ї в епоху капіталізму, її неможливість забезпечити дитину всім необхідним; зважаючи на зростання кількості безпритульних дітей як наслідок громадянської війни, українські освітяни перенесли вектор уваги зі школи на дитячий будинок, де дитина могла б отримати все необхідне для життя, виховувалася б у дитячій комуні. Пріоритетною ідеєю прийнятого документа стало гасло «охорона дитини», або «охорона дитинства» (навчання, виховання, матеріальне забезпечення дітей). Перед педагогічною громадськістю ставилися завдання організувати дитячі будинки, садки, захистки, постійні трудові колонії, поєднавши в одну систему шкільну і позашкільну роботу з дітьми (школа-клуб, студія, колонія, майдан тощо); реорганізувати школу в дитячий клуб із майстернею, бібліотекою, студією, їдальнею, в якому дитина могла б перебувати протягом дня, у вихідні дні й у свята і який улітку перетворювався б на дитячий майдан чи колонію; охопити всіх дітей до 15 років соціально-педагогічним впливом; сприяти забезпеченню прав кожної як безпритульної дитини, так і тієї, яка проживає в сім'ї [1].

Отже, потребуючи конкретних змін у школі та зважаючи на реалії суспільного життя, нарком освіти Г.Ф. Гринько, розробив проект нової системи освіти, в її основі лежало соціальне виховання дітей, а робота всіх освітніх і виховних закладів будувалася за трудовим принципом і за своїми завданнями та змістом утворювала єдину систему професійної освіти.

Схема шкільної освіти за проектом Г. Гринька була такою: дошкільні заклади соціального виховання (дитячий садок, дитячий будинок, комуна, колонія) для дітей від 4 до 8 років; для дітей від 8 до 15 років (I концентр 4-річний – з 8 до 12 років, II концентр 3-річний – з 12 до 15 років); професійні школи (для молоді віком 15-18 років) і вищі навчальні заклади (технікум, інститут, академія).

Варто відзначити, що на початку 1920-х років на навчально-виховний процес негативно впливало те, що шкільні заклади ще не мали стабільних навчальних планів і програм. Учителям доводилося працювати без єдиного, обов'язкового для всіх шкіл навчального плану. Починаючи з 1921-го р., Народний Комісаріат Освіти, щорічно видавав спеціальні «Порадники соціального виховання», в яких вміщувалися матеріали про школу і виховання в Україні, положення і статут дитячих установ, програмні матеріали тощо [6; 7; 8; 9]. «Порадники соціального виховання» були

головним джерелом за допомогою яких у вигляді загальних вказівок здійснювалося загальне регулювання навчально-виховного процесу, а також вчителі брали настанови стосовно впровадження комплексного навчання.

Проаналізувавши зміст «Порадника соціального виховання» за 1921 рік, знаходимо інформацію про те, що «основною формою соціального виховання дітей є школа-клуб, тобто – денний дитячий будинок. Центром уваги в таких школах, особливо в перші роки навчання була не рідна мова, арифметика чи інша навчальна дисципліна, а те, що оточує дітей» [6, с. 56].

Про комплексне навчання не згадувалося і в «Пораднику соціального виховання» за 1922 рік, але загальні підходи до організації навчання та змісту освіти свідчать про розвиток ідей у напрямі комплексності [7]. Вже в 1923 році Наркомос запропонував здійснити перехід до «комплексної системи» навчання, де замість навчання дисциплін вивчалися окремі теми комплексів. Увівши комплексну систему навчання, Наркомос намагався дати учневі не абстрактні, формальні знання, а потрібні в реальному житті.

Як результат подальшої праці Наркомосу над удосконаленням комплексної системи навчання, в 1925 р. вийшов новий «Порадник соціального виховання». В Пораднику чітко були подані плани проведення комплексних тем. Тематика їх була спрямована на вивчення трудової діяльності й мала на меті підготувати учнів до конкретної сільськогосподарської та промислової праці. А також, порадник містив Методологічний лист Держнаукуметодкому в якому описувалося про нормалізацію життя установ соціального виховання. Треба підкреслити, що для сільських та міських трудових шкіл, організація навчально-виховного шкільного року значно відрізнялась, на що і звертається увага. Отже, до 1925 року, для міський шкіл 1-й триместер триває з 1 вересня по 15 грудня, 2-й – з 1 січня по 1 квітня, 3-й – з 15 квітня по 1 вересня, а от для сільських шкіл: 1-й триместер триває з 15 вересня по 15 грудня, 2-й – з 1 січня по 15 квітня та 3-й – з 1 травня по 1 вересня. При цьому регулярні заняття в 3-му триместрі закінчуються: в міських школах 20-го червня, а в сільських школах – 1-го червня, і це складає для міської школи 8 місяців і 20 днів, а для сільської школи тільки 7 місяців і 15 днів. Маємо різницю, яка в зв'язку з тим, що школи на селі далеко віддали в своїй структурі від шкіл міста, досить негативно відбивається на кінцевому ефекті перебування учня в школі. Тому було за потребу, зрівняти навчальний рік міських та сільських шкіл. Для цього краще навчальний рік сільських шкіл установити в терміни, що припадають і для міських шкіл. Ці строки навчання треба точно виконувати. Треба пам'ятати, що вже настав час рішучої й упертої боротьби за максимально довгий рік, і що 240 робочих днів на рік для всякої трудової школи повинно стати за звичайну й непохитну норму виробки [8].

Проаналізувавши «Порадник соціального виховання» (1925 рік), в якому чітко були подані плани проведення комплексних тем, варто зазначити що навчальний матеріал з тієї чи іншої комплексної теми розбито на роки та триместри

з розподілом його трьома колонками: «природа», «праця», «суспільство» та до кожної теми комплексу дається конкретна установка, а також після кожної теми додається короткі примітки, що мають методологічний характер (Додаток А).

У першій колонці «природа» було зібрано матеріал, що допомагав учням зрозуміти явища природи і використання їх на користь суспільства та людини. Навколишній світ пропонувалося вивчати шляхом безпосереднього спостереження та проведення дослідів.

Друга колонка «праця» вказувала на формування трудових навичок і вмій учнів.

У колонці «суспільство» містилися питання, що ознайолювали учнів з розвитком суспільних відносин і проблемами, що постають перед людством, та шляхами їх розв'язання. Засвоєння навичок мови, письма, читання, рахування повинно було поєднуватися з вивченням реальних явищ, які спостерігаються в природі та суспільстві. Комплексна система навчання велику увагу приділяла самостійній роботі та пошуку знань учнями [8].

Слід зазначити, що комплексні програми для закладів шкільної освіти, вміщені в «Порадниках соціального виховання», не були стабільними. Вони детально переглядалися Наркомосом і до них постійно вносилися зміни. Наркомос та працівники освіти постійно працювали над розробкою та вдосконаленням навчальних планів та програм для закладів шкільної освіти.

У 1927-1929 рр. комплексні програми були переглянуті і в результаті комплексність уже не була обов'язковою для всіх без винятку занять. До програм були внесені завдання з розвитку навичок читання, письма, лічби, які лише опосередковано пов'язувалися з комплексністю.

Висновки з даного дослідження. Враховуючи головну особливість 20-х років ХХ ст., створення нової системи освіти, слід зазначити, що зміст шкільної освіти зазнав істотних змін, і це дуже вплинуло на організацію саме навчально-виховного процесу в школі. Характерним для навчальних планів та програм того періоду було запровадження комплексної системи. Навчальні дисципліни не вивчалися окремо, а об'єднувалися в комплекси. «Порадники соціального виховання», що виходили у світ під керівництвом Наркомосу, були навчально-методичним джерелом запровадження комплексного навчання в шкільних закладах освіти Радянської України.

Список літератури:

1. Березовська Лариса Дмитрівна. Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті: Дис. ... д-ра наук: 13.00.01 – 2009.
2. Липинський В.В. Становлення та розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-ті роки // В.В. Липинський. – Донецьк, 2000. – 247 с.
3. Мазуренко С. Трудове виховання та політехнічна освіта в школах України (1917-1937) / С. Мазуренко // Шлях освіти. – 2001. – № 3. – С. 45-49.
4. Нариси історії українського шкільництва (1905-1933): [навчальний посібник] / За ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Заповіт, 1996. – 328 с.
5. Положення про державний науково-методичний комітет Наркомосвіти УСРР // Бюлетень Наркомосвіти. – 1925. – лютий. – Ч. 2 (7). – С. 57-58.
6. Порадник по соціальному вихованню дітей. – Харків: Всеукраїнське державне видавництво, 1921. – 134 с.
7. Порадник соціального виховання. – Харків: Всеукраїнське державне видавництво, 1922. – 165 с.
8. Порадник соціального виховання. – Харків: Всеукраїнське державне видавництво, 1925. – 162 с.
9. Порадник соціального виховання. – Харків: Всеукраїнське державне видавництво, 1927. – 152 с.

Додаток А

Зразок програми занять сільських трудових шкіл 1-го концентру

І Р І К

1-й триместр

1. Знайомство дітей зі школою (один тиждень)

Актуальне значіння теми: школа – дитяча, комуна. Всі школяри мусять дбати за неї, доглядати за її прикрасою і гігієною

Природа	Праця	Суспільство
Шкільна садиба. Деревя, куці, трава. Санітарний стан садиби, шкільного помешкання. Гігієна дітей. Значіння свіжого повітря. Хвора та здорова людина. Пошесні хвороби (кору, трахома та інші).	Медичний огляд дітей. Прибирання класної кімнати. Встановлення чергувань доглядати класи, коридори. Організація санітарної комісії. Гігієнічне користування убиральною. Провітрювання класної кімнати. Виготовлення прикрас для класної кімнати.	Школа й шкільні товариші. Дитячі організації: їх потреба й значіння. Розпорядок шкільного дня. Дисципліна. Перерви (для чого вони і як їх треба використовувати). Заходи охороняти школу від пошесних хвороб.

Примітка. Огляд школи з метою ознайомити дітей зі школою та шкільною садибою з призначенням окремих кімнат та потреба гігієнічно користуватися з них (особливо – убиральною). Переведення в порядок класи, встановлення перших чергувань у ньому, переведення медичного огляду дітей. Переведення з дитьми знайомих ігор та вивчення нових ігор та пісень.

2. Осінні роботи на городі і в садку (чотири тижні)

Актуальне значіння теми: уміння зібрати й зберегти урожай городу та садку

Доці, хмари, вітри. Розмивання ґрунту. Переліт птахів. Колір листя. Початок листопаду. Овочі й фрукти: їхня форма, будова (елементарні відомості). Свійські тварини і птахи знайомство з ними.	Праця дорослих на городі у в садах. Копання її вибирання городини. Збір овочі, їх сортування. Участь дітей в роботі дорослих на городі і садку. Праця й відпочинок: їх значіння.	Економічне значіння городу й садку в господарстві. Розподіл праці між дорослими. Різні форми сільсько-господарських праць на селі (колективна та індивідуальна).
--	--	--

Примітка. Експерсії в садок, на город, в зв'язку з завданням простежити осінні зміни в природі та осінні праці в сільському господарстві. Простежити осінній переліт птахів. Підрахувати врожай городу й садка. Утворити колекцію городнього насіння. Розпочати й продовжувати календар природи. Ілюстративні роботи

10. Розвиток освіти й шкільництва в Україні у XX столітті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/2265/85>.
11. Цибулько Л.Г. Становлення соціального виховання в Україні на початку XX ст. // Проблеми трудової і професійної підготовки: Наук.-метод. зб. – Слов'янськ, 2002. – Вип. 6. – С. 114-117.

Великдан Ю.В., Марков Д.Ф.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

ОРГАНИЗАЦІЯ УЧЕБНОГО ПРОЦЕСУ В ТРУДОВІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ В НАЧАЛІ 20-Х РОКІВ XX ВІКА

Анотація

На становлення і розвиток нової системи освіти в УРСР в двадцяті роки XX століття безпосереднє вплив суспільно-політичні процеси того періоду. Без вивчення і аналізу яких неможливо відтворити цілісну історичну картину. У статті розглянуті основні організаційні моменти навчального процесу в трудовій школі в часи правління Наркомпрос УРСР.

Ключові слова: керівництво по соціальному вихованню дітей, трудова школа, Г. Гринько, соціальне виховання, Наркомпрос УРСР.

Velikdan Y.V., Markov D.F.

Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named after Gregory Skovoroda

ORGANIZATION OF EDUCATIONAL PROCESS IN THE LABOUR SCHOOL OF UKRAINE IN THE EARLY 20S OF THE XX CENTURY

Summary

The formation and development of a new system of education in the USSR in the 20 years of the 20th century was directly influenced by the socio-political processes of that period. Without studying and analyzing it is impossible to reproduce a coherent historical picture. The article deals with the main organizational moments of the educational process in the labor school during the reign of the People's Commissariat of the Ukrainian SSR.

Keywords: counselor on social education of children, labor school, G. Grin'ko, social education, Narcos of the Ukrainian SSR.